

*Izvorni naučni članak**Kristina PAVLOVIĆ**Doktorandkinja**Filozofskog fakulteta**Univerziteta u Beogradu*

BUDŽETI KNEŽEVINE SRBIJE OD 1844. DO 1858.

U periodu vladavine ustavobranitelja u Kneževini Srbiji nije postojao jedinstven državni budžet, već su se rashodi planirali po ministarstvima. Do donošenja prvog Zakona o budžetu 1858. godine ministarstva su projektovane rashode slala Državnom savetu na odobrenje. Državni savet je ove zbirne budžete korigovao i odobravao planirane prihode i rashode za jednu računsku godinu. Cilj ovog rada je da na osnovu neobjavljene arhivske građe pruži pregled budžeta prihoda i rashoda za period od 1844. do 1858, čija je donja hronološka granica uslovljena nedostatkom građe. Pored njihovog formalnog tabelarnog prikaza, u radu ćemo izneti analizu budžeta u istorijsko-ekonomskom kontekstu koja će nam omogućiti uvid u finansijsko stanje Kneževine tog perioda. Rad je podeljen u pet tematskih celina u okviru kojih je korišćen tematsko-hronološki pristup. Analiza budžeta je sprovedena kako u sintetičkom, tako i u analitičkom obliku. Iako ovi budžeti nisu bili budžeti u pravom smislu te reči, radi njihovog lakšeg imenovanja smo se odlučili da zbirni pregled prihoda i rashoda nazivamo budžeti prihoda i rashoda.

Ključne reči: Kneževina Srbija, ustavobranitelji, ekonomija, finansije, budžet, prihodi, rashodi

1. UVOD

ZA Približnije sagledavanje celokupnog stanja finansija Kneževine Srbije počev od dolaska ustavobranitelja na vlast pa sve do njihovog pada na Svetoandrejskoj skupštini mogu poslužiti budžeti prihoda i rashoda toga perioda. Pojam budžeta i budžetiranja potiče iz Engleske XVIII. veka. Od 1760. godine ministar finansija je početkom svake poreske godine prezentovao državni budžet Parlamentu. On je predstavljao ministrov izveštaj o stanju državnih finansija i obuhvatao je državne izdatke prethodne poreske godine, predviđene izdatke za narednu godinu, kao i predložene metode za prikupljanje poreza koje bi omogućile sredstva za pokriće predviđenih troškova. Nakon razmatranja i usvajanja budžeta u Parlamentu, on je predstavljao utvrđen budžetski okvir za narednu godinu. Razlozi za usvajanje procesa budžetiranja u upravljanju javnim finansijama u Engleskoj su bili pronalaženje mogućnosti za poresko opterećenje građana i kontrola trošenja javnih sredstava (Theiss 1937, 43–44). U savremenim državama budžet je osnovni instrument finansiranja javnih rashoda. Može se definisati kao godišnji plan prihoda i rashoda koji usvaja zakonodavno telo, koji se objavljuje u formi zakona i ima obavezujući karakter (Collins 1916, 376).

U Srbiji su budžeti ili takozvane budže postojali još u vreme kneza Miloša Obrenovića. Sačinjavani su na polugodišnjem nivou i o njihovom sastavljanju se starao sam knez. Za određivanje rashoda uzimani su samo stalni izdaci kao što su bili, na primer, izdržavanje beogradskog vezira i svite, vojske, kneza, službenika, poštanskih stanica. Prilikom određivanja prihoda uzimala se u obzir celokupna suma predviđenih rashoda koja se do 1835. godine pokrivala ravnomernim oporezivanjem oženjenih muških lica. Od 1835. godine za pokriće predviđenih rashoda se uzimao državni porez od 6 talira po poreskom licu (sva muška lica starija od 20 godina) kao i prihodi od carina i skela. Takođe, od ove godine budžeti su sastavljani na godišnjem nivou i bili su u nadležnosti ministra finansija. Međutim, od 1842. godine izrađivanjem budžetskog bilansa se bavio Državni savet (Petrović 1897, 837–843). Razlog zašto ovi budžeti nisu bili budžeti u današnjem smislu te reči je činjenica da Državni savet nije sam sastavljao budžet prihoda i rashoda. Naime, ministri su sastavljali budžete za svoje resore i iste podnosili Državnom savetu na razmatranje, s tim što je ministar finansija podnosio i izveštaj o ostvarenim prihodima na osnovu kojih se vršilo njihovo planiranje. Nakon toga Savet je sastavljao uporedni pregled svih prihoda i rashoda i slao knezu na odobrenje (Petrović

1897, 844–845). Ovaj pregled se odnosio na jednu računsku godinu koja je trajala od 1. novembra do 31. oktobra naredne godine. Ovakav način planiranja prihoda i rashoda se zadržao do 1858. godine kada je donet Zakon o budžetu kojim je trebalo urediti pitanje budžetske ravnoteže. Ovim zakonom, budžet je obuhvatao sve prihode i rashode i bio je u nadležnosti ministra finansija koji je pri njegovom sastavljanju morao da vodi računa da rashodi ne budu veći od prihoda. (Zbornik zakona i uredaba XI, 1858, 98-103)

Naznake o budžetima se mogu naći u delima autora koji su se bavili ili periodom ustavobranitelja ili ekonomskom istorijom Kneževine, ali oni do sada nisu bili predmet posebnih istraživanja. Od stranih autora privredno-ekonomskim kretanjima Kneževine Srbije bavili su se Majkl Palare (Palairret 2010), Džon Lampi (Lampe 1982), Halil Inaldžik (Inalcik 1994), Mari Žanin Čalić (Čalić 2004). Od domaćih autora privrednim kretanjima Srbije najviše pažnje je posvetila Danica Milić. Obuhvativši period od prvog srpskog ustanka do prvog svetskog rata obradila je veliki broj tema u nekoliko svojih dela (Milić 1959; 1970; 1991). U novijoj historiografiji izdvojilo se delo *Privreda Kneževine Srbije u vreme ustavobranitelja*, u kojem je Bojana Miljković Katić na osnovu arhivske građe u užem vremenskom okviru predstavila sve specifičnosti privrednih prilika. (Katić 2005). Ekonomske prilike Kneževine su bile predmet interesovanja autora koji su i sami bili deo jednog finansijskog sistema. Mita Petrović, član Poreske uprave Kraljevine Srbije u svom delu *Ustanove i finansije obnovljene Srbije* se bavio svim aspektima finansijske politike kneza Miloša Obrenovića (Petrović 1897). Njegov savremenik Sima Milošević, sekretar Uprave državne statistike je izneo pregled kretanja spoljne trgovine Kneževine u periodu od 1843. do 1875. godine (Milošević 1902).

Ovaj rad je prevashodno zasnovan na neobjavljenoj građi koja se nalazi u fondovima Arhiva Srbije. Ona obuhvata budžete Kneževine Srbije za period od 1844. do 1858. godine. Budžeti ovog perioda nisu objavljivani u vreme nastanka, a ni kasnije. Fondovi koje smo pregledali su: Državni savet (DS), Ministarstvo finansija – Odeljenje promišljenosti (MF-P), Ministarstvo finansija – Odeljenje kaznačejstva (MF-K), Ministarstvo inostranih dela-Inostrano odeljenje (MID-I), Ministarstvo prosvete i crkvenih dela – Prosvetno odeljenje (MPs-P), Ministarstvo unutrašnjih dela- Policijsko odeljenje (MUD-P), Zbirku Mite Petrovića (ZMP), kao i deo fonda Glavne kontrole (GK). Najznaniji je bio fond Državnog saveta, s obzirom da je Savet sačinjavao zbirne preglede budžeta svih ministarstava. Budžete koje nismo pronašli u fondu Državnog saveta smo potražili u fondovima ministar-

stava. Tako, za pojedine godine smo pronašli budžete u fondovima ministarstava (budžeti MID-a za godine 1845, 1846, i 1854; budžeti Ministarstva prosvete za godinu 1854), dok za pojedine godine nisu pronađeni budžeti ni u fondu Državnog saveta ni u fondovima ministarstava (budžeti Državnog saveta i Glavne kontrole za 1844–1850 i 1858; budžeti MID-a za 1844; budžeti Ministarstva prosvete za 1844, 1845, i 1858; budžeti Ministarstva pravosuđa za 1845, 1849, i 1854; budžeti Ministarstva finansija za 1844, i 1854; budžeti MUD-a za 1844, 1845, 1849, 1854). Iako nismo uspeli da pronađemo budžete rashoda svih ministarstava za sve godine posmatranog perioda, a ni prihoda pojedinih godina (za period od 1844. do 1850.) sprovedena istorijsko-ekonomska analiza nas je dovela do pojedinih zaključaka karakterističnih za finansijsko stanje Kneževine Srbije u vreme ustavobranitelja.

2. NOVČANI SISTEM I CENE

U vreme ustavobranitelja Kneževina Srbija nije imala svoju valutu, pa je u opticaju bio novac drugih država. Tako je u Srbiji bilo 10 vrsta zlatnog novca, 28 srebrnog i 5 bakarnog, što je ukupno činilo 43 različite monete (Katić 2005, 244). Međutim, najviše se koristio turski i austrijski novac. Pošto je Austrija bila najznačajniji spoljnotrgovinski partner, Kneževina je nastojala da iz upotrebe istisne turski novac. Želeli su da podstaknu sve veću upotrebu austrijskog srebrnog talira orlaša i zlatnog dukata koji je imao najstabilniju vrednost u okruženju. Tako su budžeti rashoda iskazivani u talirima. Za razliku od rashoda, budžeti prihoda su bili prikazivani u poreskim grošima. U tom periodu groš, koji je bio turska moneta, je predstavljao obračunsku jedinicu. Imao je dva kursa: donji (čaršijski) i gornji (poreski). Poreski kurs je obično bio dvostruko viši od čaršijskog (Petrović 1897, 492). Kurs novca se nije značajnije menjao, ali je svake godine objavljivan i važio je pri sakupljanju poreza. Tako je 1842. godine austrijski dukat vredeo 24 poreska groša, a talir orlaš 10 groša (Katić 2005, 245). Kurs se promenio 1855. godine, pa je vrednost dukata iznosila 28 groša, a talira 12 groša. (Zbornik zakona i uredaba VIII, 1856, 77–79)

Sredinom 19. veka u Kneževini Srbiji je osnovni izvor gotovog novca bila trgovina stokom, posebno izvoz (Milošević 1902, 6). Posle 1856. godine u Srbiji se osetila velika oskudica novca prouzrokovana posledicama Krimskog rata po finansijsko tržište Austrije (Katić 2005, 246). U ovom periodu je došlo do opšteg

106 | rasta nivoa cena koje su svoj maksimum dostigle 1857. godine (Mrkobrada 2016,

259). Politička dešavnja u Evropi 50-ih godina 19. veka uticala su na privredne tokove, pa su se posledice istih mogle osetiti i u Srbiji (Katić 2005, 247). Kao što je već istaknuto, došlo je i do promene vrednosti kursa, tj. do pada vrednosti groša u odnosu na talir. Iako su primanja državnih činovnika koja su bila u talirima imala veću nominalnu vrednost u grošima, treba uzeti u obzir stopu inflacije koja je uticala na kupovnu moć građana. Zato ni ne čudi potreba za povećanjem plata činovnika. Treba istaći i to da je 1858. godine došlo do značajnog pada cena poljoprivrednih proizvoda u Kneževini u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, prilikom analize politike planiranja budžeta ne možemo primeniti ovaj podatak s obzirom da su budžeti za 1858. godinu planirani prethodne godine kada su cene dostigle svoj maksimum.

3. DRŽAVNI RASHODI

3.1. *Državni savet i Glavna kontrola*

Po *Ustavu iz 1838. godine* koji je bio na snazi tokom perioda vladavine ustavobranitelja Državni savet je pre svega bio zakonodavno telo. Međutim, u ovom Ustavu nije jasno podeljena zakonodavna i izvršna vlast, tako da je Državni savet dobio i obeležja upravne vlasti (Ljušić 2010, 91–92). Pored prava zakonske inicijative i donošenja zakona ovo telo je imalo upliva i u izvršnu vlast, jer su ministri bili članovi Državnog saveta, a bili su dužni i da podnose izveštaj Savetu o svom radu (Lončarić 1907, 13–15). Kako su se mešale zakonodavna i izvršna vlast u Državnom savetu može se uočiti na primeru donošenja budžeta. Budžet je bio sam po sebi akt upravne vlasti, jer iako je zakonodavna vlast izglasavala budžet, on je bio samo zakon po formi. Državni savet je imao pravo da izglasava budžet, što je funkcija zakonodavne vlasti, ali je imao i ovlašćenja vezana za budžet koja se tiču upravne vlasti. Budžetsko pravo Državnog saveta propisano je u *Ustavu iz 1838. godine* jednom opštom odredbom koja je regulisana tek *Zakonom o Državnom budžetu* donetim 1858. godine. Prema toj odredbi Državni savet je imao pravo da proračunava državne troškove za period od godinu dana. To je značilo da je Državni savet pored izglasavanja budžeta imao pravo izrade budžetskog projekta, izvršenje budžeta i kontrolisanje izvršenja budžeta (Lončarić 1907, 69–71). Ovakvo široko ovlašćenje bilo je donekle suženo *Zakonom o ustrojstvu Državnog saveta* iz 1839. i *Zakonom o ustrojstvu Glavne kontrole* iz 1844. godine, po kojima

su ministri sami sastavljali projekte budžeta, a kontrola njegovog izvršenja je prešla na Glavnu kontrolu, koja je ipak bila odeljenje pod nadzorom Državnog saveta (Lončarić 1907, 72). Odredbe *Ustava iz 1838. godine* i *Zakona o Državnom savetu iz 1839. godine* koje su to pravo davale Savetu izmenjene su *Zakonom o Centralnoj upravi* donetim 10. juna 1839. godine (Ljušić 2010, 90).¹ Prema tom zakonu, svaki je ministar bio dužan da izradi budžetski projekat za svoje ministarstvo i podnese ga Savetu na odobrenje. Ovaj princip je još jače zastupljen u *Zakonu o budžetu iz 1858. godine*. Prema njemu ministar finansija je sastavljao budžetski projekat u sporazumu sa ostalim ministrima, te je na taj način u potpunosti napuštena praksa da Državni savet sam izrađuje projekat budžeta. Pored toga što je Savet kontrolisao izvršenje budžeta on je bio najviša instanca za računске sporove. Iako je Glavna kontrola pregledala račune o prijemu i izdavanju novca, u manjoj ili većoj meri je zavisila od Državnog saveta (Lončarić 1907, 73).

Prvi Zakon o ustrojstvu Glavne kontrole stupio je na snagu 26. jula 1844. godine (Jagodić 2014, 81).² Pre toga je Glavna kontrola prema *Zakonu o ustrojstvu Centralne uprave* postojala u okviru Ministarstva finansija, a rešenjem Državnog saveta je 1843. godine premeštena u Savet kao jedno njegovo odeljenje. Zadatak Glavne kontrole je bio da ispituje i pregleda račune svih javnih ustanova. Prema *Zakonu o ustrojstvu Glavne kontrole iz 1844. godine*, Kontrola je obavljala svoj posao nezavisno od Saveta, ali je bila pod njegovim nadzorom u smislu podnošenja izveštaja o svom radu, a i sami članovi Glavne kontrole su postavljeni po predlogu Saveta (Lončarić 1907, 70).

U vreme ustavobranitelja došlo je do uređenja položaja činovnika koji su imali obezbeđenu pravnu i materijalnu sigurnost (Jovanović 1933, 50–51). Pošto su činovnici tada uživali veliki ugled država ih je morala kontrolisati. Kako bi činovnici bili podstaknuti da obavljaju svoje dužnosti utvrđene su klase činovnika i njihovih plata. Razlike između njih su bile male, pa je to kod činovnika izazivalo stalnu potrebu za unapređenjem, što je značilo i veću platu. Pomenuta raslojenost činovnika i njihovih plata se jasno uočava i u prikazanim budžetima. Tako, na primer, 1855. godine plata predsednika Državnog saveta je činila 8% ukupnih rashoda

1 Kod navođenja datuma u glavnom tekstu je korišćen novi kalendar, dok su datumi u napomenama predstavljeni i po starom i po novom kalendaru. Zakon o Centralnoj upravi je donet 29.5/ 10.6.1839.

108 2 Jagodić 2014, 81. Zakon o ustrojstvu Glavne kontrole donet je 14/26.7.1844. godine.

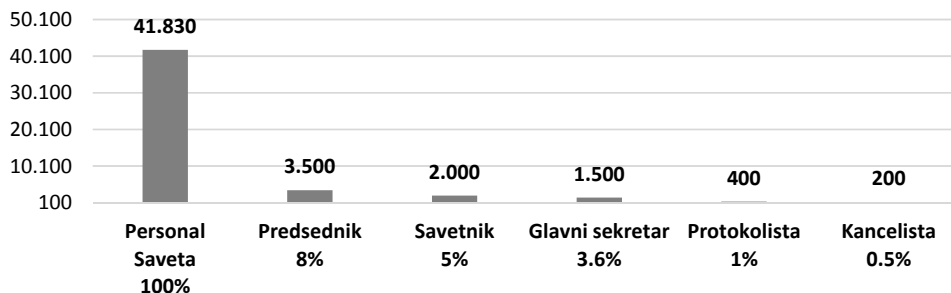
personala Državnog saveta, plata savetnika 5%, plata glavnog sekretara 3.6%, dok je plata protokoliste i kanceliste 1% i 0.5%.

Tabela 1. Kratak pregled budžeta rashoda Državnog saveta i Glavne kontrole za 1850–1857 u talirima i procentima³

		1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857
Br.	Rashodi	u talirima / u procentima						
1	Personal Saveta	41,330	41,330	41,330	41,630	41,830	41,830	41,830
		87%	85%	81%	81%	81%	81%	81%
2	Personal Glavne kontrole	4,860	5,810	7,860	7,910	7,910	7,910	7,910
		10%	12%	15%	15%	15%	15%	15%
3	Kancelarijski troškovi pri Savetu i Glavnoj kontroli	1,200	1,700	1,700	1,700	1,700	1,700	1,700
		3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%
	Ukupni rashodi:	47,390	48,840	50,890	51,240	51,440	51,440	51,440

Grafikon 1⁴

Struktura plata personala Državnog saveta za 1855. godinu u talirima i procentima

Počev od 1853. godine pa sve do 1855. godine planirani rashodi Glavne kontrole su se povećavali na godišnjem nivou. Tako, na primer, 1855. godine rashodi su se povećali za 63% u odnosu na 1850. godinu. Od 1856. godine rashodi se nisu

3 Arhiv Srbije (=AS), Državni savet (=DS), rolna mikrofilma (=rm) br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856. br. 440, *Budžet saveta i Glavne kontrole za 1856/57. godinu*.

4 AS, DS, rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722. **109**

menjali i predstavljali su konstantu u ukupnom budžetu. Početno povećanje rashoda Glavne kontrole može se pripisati povećanju broja zaposlenih. To se ne može zaključiti iz samih budžeta koji u ovom periodu nisu bili prikazivani u analitičkom obliku, ali ako se uzme u obzir Šematizam Kneževine Srbije može se uočiti da se, na primer, 1851. godine personal Glavne kontrole povećao za dva računospitatelja četvrte klase, arhivara i protokolistu i dvojicu kancelista (Popović 1999, 27–28). Razlog povećanja broja zaposlenih je svakako evidentan razvoj državnog aparata, a samim tim i administracije.

3.2. Kneževa kancelarija i Ministarstvo inostranih dela

Da bi se objasnila uloga Kneževe kancelarije u periodu ustavobranitelja, treba napomenuti da je *Ustavom iz 1838. godine* izvršna vlast bila dodeljena knezu. On je kneževsku dužnost obavljao uz pomoć svog predstavnika koji je bio na čelu Kneževe kancelarije. Pored ove uloge, predstavnik je ujedno bio i ministar inostranih dela. U domen njegovih nadležnosti su spadali: odnosi sa stranim državama, tj. vođenje prepiski i zaključivanje ugovora, upravljanje srpskom diplomatskom službom u inostranstvu, izdavanje pasoša srpskim građanima. U kneževo ime je dodeljivao odlikovanja strancima, razmatrao je razne molbe i žalbe upućene knezu (Ljušić 2010, 92). Struktura ovog ministarstva bila je uređena *Zakonom o Kneževoj kancelariji iz 1839. godine*. Činili su ga Centralno nadležstvo, Agencija u Carigadu i Agencija u Bukureštu (Popović 2012, 184).

Tabela 2. Kratak pregled budžeta rashoda Kneževe kancelarije i Ministarstva inostarnih dela za 1845–1857⁵

Br.	Rashodi	u talirima / u procentima													
		1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
1	Centralno nadležstvo	25,228	42,128	22,000	28,600	32,153	32,129	29,522	34,962	34,162	30,162	29,862	37,462	20,584	26,731
		69%	53%	65%	72%	73%	73%	71%	76%	77%	75%	75%	79%	67%	72%
2	Agencija u Carigradu	10,500	35,600	10,600	9,850	10,950	10,950	10,950	10,950	10,000	10,000	10,000	10,000	10,000	10,550
		29%	45%	31%	25%	25%	25%	26%	24%	23%	25%	25%	21%	33%	28%
3	Agencija u Bukureštu	1,040	1,100	1,100	1,100	1,100	1,170	-	-	-	-	-	-	-	-
		3%	1%	3%	3%	2%	3%	3%	-	-	-	-	-	-	-
Ukupni rashodi:		36,768	78,828	33,700	39,550	44,203	44,199	41,642	45,912	44,162	40,162	39,862	47,462	30,584	37,281

5 AS, Ministarstvo inostranih dela-Inostrano odeljenje (= MID-1), rm br. 98, F II R 101, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1844/45. godinu*; MID-1, 1845, F IV R 89, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1845/46. godinu*; DS, rm br. 123, 1846, br. 416, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1846/47. godinu*, br. 442; rm br. 130, 1847, br. 457, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1847/48. godinu*, br. 702; rm br. 135, 1848, br. 382, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1848/49. godinu*; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; MID-1, 1853, F VI R 18, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1853/54. godinu*, br. 1561; DS, rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 440, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1856/57. godinu*; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet popočiteljstva inostranih dela za 1857/58. godinu*, br. 1166.

3.3. *Ministarstvo pravosuđa i prosvete*

U periodu vladavine ustavobranitelja uređenje prosvete i pravosuđa bilo je povereno na upravu jednom ministru, tako da je formirano Ministarstvo pravosuđa i prosvete. Iako su činili jedno ministarstvo imali su zasebnu organizacionu strukturu i odvojene budžete. Nadležnosti Mnistarstva prosvete ticale su se obrazovnih ustanova, crkvenih institucija, pitanja o cenzuri i književnicima, kao i ostalih kulturno-prosvetnih ustanova poput biblioteka i štamparija. Ustavobrantelji su polagali veliku pažnju na organizaciju prosvetnih i sudskih ustanova (Jovanović 1933, 75). Smatrali su da treba dati značaj visokoobrazovnim ustanovama koje su mogle iznedriti školovane činovnike. Osnovne škole se nisu finansirale iz budžeta, već su padale na teret opština. U ovom periodu je osnovano i nekoliko vrsta stručnih škola. Takođe, vršeno je i slanje pitomaca u inostranstvo koji su potom stečenim iskustvom uticali na dalje prosvetne i političke prilike u Kneževini. Više pažnje se posvetilo uvođenju organizacije, zakonskoj regulativi, kao i stvaranju školovanog činovničkog aparata (Jovanović 1933, 78). Iz budžeta su se finansirali: Licej, Gimnazija u Beogradu i tri polugimnazije (Kragujevac, Negotin, Šabac), Klerikalna škola, pitomci u inostranstvu i u unutrašnjosti, kao i crkvene institucije.

Tabela 3. Kratitak pregled budžeta rashoda Ministarstva prosvete za 1846–1857 u talirima i procentima⁶

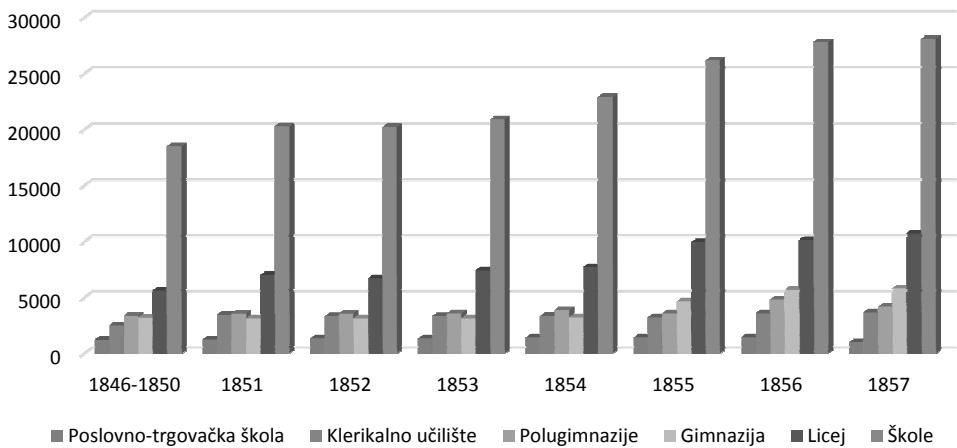
Br.	Rashodi	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857
		u talirima / u procentima											
1	Kancelarija Ministarstva	4,702 7%	4,202 8%	4,678 7%	4,078 7%	4,178 7%	4,353 8%	4,203 7%	4,203 7%	4,503 7%	4,403 7%	4,248 7%	4,252 5%
2	Škole	18,437 26%	19,357 35%	17,169 27%	18,239 32%	19,112 33%	20,258 35%	20,198 35%	20,913 36%	22,903 37%	26,173 43%	27,773 43%	28,088 31%
3	Blagodejanci	2,300 3%	5,180 9%	7,674 12%	6,894 12%	6,900 12%	8,488 15%	9,208 16%	7,802 14%	9,190 15%	4,596 8%	6,696 10%	10,996 12%
4	Kultura	12,062 17%	2,802 5%	2,814 4%	3,814 7%	3,794 7%	3,872 7%	4,002 7%	4,002 7%	4,002 6%	4,002 7%	4,002 6%	21,055 24%
5	Crkva	31,940 46%	23,940 43%	30,040 48%	24,046 42%	23,046 40%	20,126 35%	19,960 34%	19,966 35%	21,566 34%	21,166 35%	21,166 33%	21,366 24%
6	Ostali troškovi	250 0.4%	250 0.4%	250 0.4%	250 0.4%	250 0.4%	500 1%	410 1%	410 1%	410 1%	410 1%	410 1%	3,450 4%
	Ukupni rashodi:	69,691	55,731	62,625	57,321	57,280	57,597	57,981	57,296	62,574	60,750	64,295	89,207

6 AS, DS, rm br. 118, 1845, br. 488, *Budžet popečiteljstva prosvete za 1845/46. godinu*, br. 506; rm br. 123, 1846, br. 416, *Budžet popečiteljstva prosvete za 1846/47. godinu*, br. 310; rm br. 130, 1847, br. 457, *Budžet popečiteljstva prosvete za 1847/48. godinu*, br. 627; rm br. 135, 1848, br. 382, *Budžet popečiteljstva prosvete za 1848/49. godinu*; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; Ministarstvo prosvete i crkvenih dela (=MPs-P), 1853, F VI R 77, *Budžet popečiteljstva prosvete za 1853/54. godinu*, br. 620; DS, rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 440, *Budžet popečiteljstva prosvete za 1856/57. godinu*.

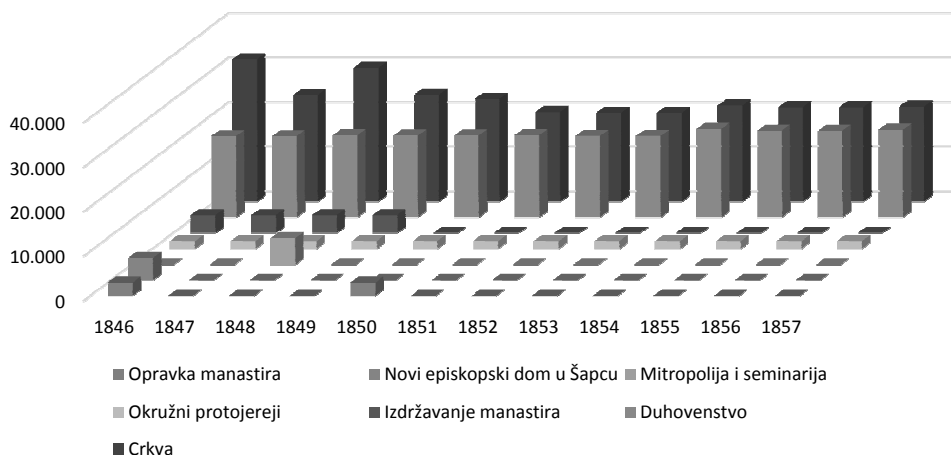
Interesantno je kako se politika ustavobranitelja odrazila na sam budžet škole. Cilj je bio stvaranje birokratske inteligencije, stoga ni ne čudi konstantan porast budžeta Liceja i Gimnazije (Jovanović 1933, 91). Radilo se na uvođenju novih predmeta, što je dovelo i do porasta broja profesora. Ove reforme su se počele primenjivati od 1853. godine dolaskom Simona Platonovića koji je do tada bio profesor Liceja u Rusiji (Jovanović 1933, 89).

Grafikon 2⁷

Odnos budžeta rashoda pojedinih škola i ukpnog budžeta škola za 1846–1857 u talirima

Najznačajniju stavku budžeta prosvete činili su rashodi izdvajani za crkvu. Njihov udeo u ukupnom budžetu prosvete je u proseku iznosio oko 37.4%. Osnovne izdatke su činili najviše sveštenstvo tj. duhovenstvo kako su ih nazivali u tom periodu i okružni protojereji. Dok su izdaci za okružne protojereje bili konstantni tokom čitavog perioda, rashodi najvišeg sveštenstva od 1854. zabeležili su blagi porast od 9% u proseku. Takođe, ovi rashodi zauzimali su i najveći procenat u ukupnom budžetu crkve.

Grafikon 3⁸***Budžet izdvajan za crkvu za 1846–1857 u talirima***

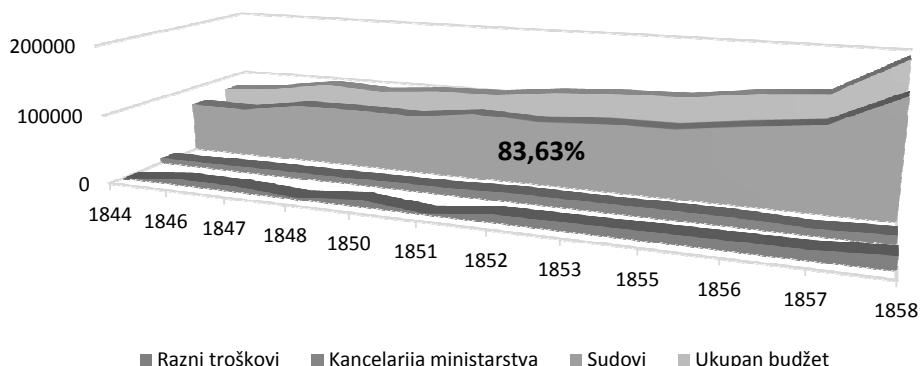
Pored prosvete, u periodu ustavobranitelja velika pažnja poklanjala se i razvoju sudstva. Ustavobranitelji su nastojali da obezbede pravnu i imovinsku sigurnost građana, pa je s tim ciljem trebalo organizovati sud (Jovanović 1933, 8-9). U nadležnosti Ministarstva pravosuđa su spadali: organizacija sudova od Vrhovnog do mirovnih sudova, pisanje zakona i uredbi, kao i uprava nad zatvorima. Sudovi su rešavali sporove između privatnih lica i činovnika, države sa privatnim licima, kao i onima o pravima na imanje, deobama i isplaćivanju dugova (Ljušić 2010, 93). Jedna od uloga suda bila je i zaštita prava pupilarnih masa, što je u određenoj meri dovelo do sporijeg rešavanja sudskih postupaka. Sudske instance se nisu mogle mešati u policijske poslove koji su bili u nadležnosti okružnih načelnika (Popović 2016, 125).

8 Videti napomenu br. 8.

Tabela 4. Kratak pregled budžeta rashoda Ministarstva pravosuđa za 1844–1858. 9

		1844	1846	1847	1848	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857	1858
Br.		u talirima / u procentima											
Rashodi													
1	Kancelarija Ministarstva	7,032	7,222	8,192	8,492	9,492	9,742	12,762	12,258	12,558	12,558	9,322	12,412
		8.7%	8.2%	8.1%	8.7%	9.1%	9.1%	11.0%	10.1%	10.1%	10.1%	9.2%	6.5%
2	Sudovi	73,495	72,413	85,781	86,687	85,372	95,717	92,392	97,564	99,036	110,436	120,136	165,236
		91.3%	82.1%	84.4%	89.0%	81.5%	89.7%	79.3%	80.3%	80.3%	79.9%	81.3%	84.2%
3	Razni troškovi	0	8,565	7,705	2,240	9,900	1,300	11,302	11,700	12,300	12,900	13,250	18,550
		0.0%	9.7%	7.6%	2.3%	9.4%	1.2%	9.7%	9.6%	9.9%	9.5%	9.3%	9.5%
Ukupni rashodi:		80,527	88,200	101,678	97,419	104,764	106,759	116,456	121,522	123,894	135,894	142,708	196,198

9 AS, DS, rm br. 96, 1843, br. 292, *Budžet popечiteljstva pravosuđija za 1843/44. godinu*, br. 197; rm br. 118, 1845, br. 488, *Budžet popечiteljstva pravosuđija za 1845/46. godinu*; rm br. 123, 1846, br. 416, *Budžet popечiteljstva pravosuđija za 1846/47. godinu*, br. 445; rm br. 130, 1847, br. 457, *Budžet popечiteljstva pravosuđija za 1847/48. godinu*, br. 698; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, 6p. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 440, *Budžet popечiteljstva pravosuđija za 1856/57. godinu*, br. 1185; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet popечiteljstva pravosuđija za 1857/58. godinu*.

Grafikon 4¹⁰**Budžeti Ministarstva pravosuđa za 1844-1858 u talirima**

Tumačeći grafikon broj 4 na prvi pogled se uočava da je budžet Ministarstva pravosuđa imao tendenciju rasta u posmatranom periodu, kao i da je budžet sudova činio najveći procenat ukupnog budžeta, što je iznosilo oko 83.63% u proseku. Rast ukupnog budžeta nije bio pravolinijski, već je imao određene oscilacije. Tako, na primer, 1847. godine zabeležio je rast od 15% u odnosu na prethodnu godinu, dok je 1851. i 1855. imao rast od svega 2%. Do drastične promene došlo je 1858. godine kada je rast iznosio 37% u odnosu na 1857. godinu.

3.4. Ministarstvo finansija

Funkcionisanje Ministarstva finansija je bilo uređeno *Ustavom iz 1838. godine* i *Zakonom o centralnoj upravi iz 1839. godine*. Ovo ministarstvo su činili: Odeljenje promišljenosti, Odeljenje kaznačejstva, tj. blagajna i Rudarsko odeljenje (Ljušić 2010, 91-92). Ministarstvo finansija je imalo veliki broj funkcija među kojima su bile upravljanje svim državnim prihodima računujući i danak, sastavljanje spiskova državnih pokretnih i nepokretnih dobara, kao i izdavanje istih pod zakup. Pored navedenog, Ministarstvo se brinulo i o trgovini, organizaciji rudnika, kao i upravljanjem đumrucima, tj. carinama i skelama, tj. vodenim prelazima (Ljušić 2010, 92). Jedno od pitanja kome se posvećivala pažnja bilo je i izdržavanje penzionera, kao i drugih lica koja nisu spadala u ovu kategoriju.

U Kneževini Srbiji je postojalo nekoliko đumruka preko kojih se obavljao uvoz i izvoz dobara. Najvažnija je bila Beogradska carinarnica koja je donosila najviše prihoda, s obzirom da je Beograd bio središte uvozne trgovine. Putem

¹⁰ Videti napomenu br. 11.

ostalih se uglavnom obavljala izvozna trgovina stokom i raznim sirovinama (Petrović 1897, 202). Na teret budžeta Ministarstva finansija padala je i organizacija sakupljanja ciganskog harača koji se naplaćivao jednom godišnje. Država je ovaj porez prikupljala putem državnog haračlije i ciganskih kmetova, i s tim u vezi se pojavljuju njihove plate kao jedna od stavki budžeta rashoda ovog ministarstva (Petrović 1897, 337–338). Kako se i u vreme kneza Miloša Obrenovića znalo za rudni potencijal Srbije i stoga vršila istraživanja, tako je i u periodu ustavobranitelja država pokrenula pitanje obnove rudarstva. Došlo je do osnivanja rudnika i pokretanja pogona za eksploataciju rudnog bogatstva. Najveći administrativni i finansijski poduhvat u ovoj oblasti je bio rudnik u Majdanpeku. U kojoj meri je država ulagala u rudarstvo pratićemo kroz analizu budžeta, ali iz literature se stiče utisak da su postojale teškoće u pogledu organizacije i sredstava za proizvodnju što je na kraju ovog perioda dovelo do pojave stranih investicija (Milić 1970, 52–53).

Tabela 5. Kratak pregled budžeta rashoda Ministarstva finansija za period 1845–1858¹¹

Rashodi	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857	1858
	u talirima												
Ministarstvo finansija	60,350	54,904	58,031	59,223	99,329	105,082	86,021	117,741	180,193	157,350	183,036	225,207	356,227
Ukupni rashodi:	60,350	54,904	58,031	59,223	99,469	105,082	86,021	117,741	180,193	157,350	183,036	225,207	356,227

Tabela 6. Kratak pregled procentualne promene budžeta rashoda Ministarstva finansija za period 1845–1858¹²

Rashodi	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857	1858
Promena u procentima u odnosu na prethodnu godinu													
Ministarstvo finansija	-	-9%	6%	2%	68%	6%	-18%	37%	53%	-13%	16%	23%	58%

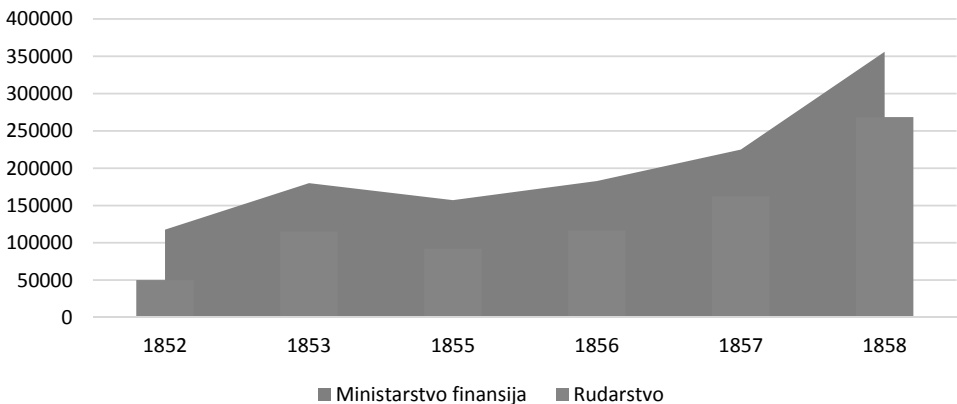
¹¹ AS, DS, rm br. 110, 1844, br. 419, *Budžet popočiteljstva finansija za 1844/45. godinu*; rm br. 118, 1845, br. 488, *Budžet popočiteljstva finansija za 1845/46. godinu*; rm br. 123, 1847, br. 416, *Budžet popočiteljstva finansija za 1846/7. godinu*; rm br. 135, 1848, br. 382, *Budžet popočiteljstva finansija za 1848/49. godinu*; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 836, *Budžet prihoda i rashoda za 1856/57. godinu*; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet prihoda i rashoda za 1857/58. godinu*, br. 1166.

¹² AS, DS, rm br. 110, 1844, br. 419, *Budžet popočiteljstva finansija za 1844/45. godinu*; rm br. 118, 1845, br. 488, *Budžet popočiteljstva finansija za 1845/46. godinu*; rm br. 123, 1847, br. 416, *Budžet popočiteljstva finansija za 1846/7. godinu*; rm br. 135, 1848, br. 382, *Budžet popočiteljstva finansija za 1848/49. godinu*; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 836, *Budžet prihoda i rashoda za 1856/57. godinu*; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet prihoda i rashoda za 1857/58. godinu*, br. 1166.

Razlog drastičnog povećanja budžeta Ministarstva finansija u 1849. godini bio je početak rada rudnika u Majdanpeku. Do ovog period vršena su samo istraživanja rudnog bogatstva i razmatrane mogućnosti upliva stranog kapitala. Međutim, kako su svi pokušaji da se takvi planovi realizuju bili neuspešni, centralne vlasti su donele odluku da se finansiranje rudnika sprovodi iz budžeta (Simić 1982, 12–13; Vučo 1981, 104). Iz grafikona broj 5 se uočava da je rudarstvo u proseku zauzimalo čak 62.7% ukupnog budžeta, kao i da je imalo tendenciju rasta. Do značajnijeg rasta 1853. godine došlo je zbog planiranja izgradnje dodatnih građevina pri rudnicima. Prosečna stopa rasta 1856. i 1857. godine je iznosila oko 32.8% i duguje se sve većim ulaganjima u rudarstvo. Godine 1858. indeks rasta je iznosio 165, što znači da su se rashodi u rudarstvu povećali čak za 65% u odnosu na 1857. godinu. Težilo se ka smanjivanju troškova uprave u korist pribavljanja sredstava za topionicu bakra i gvožđa. Ovo je bila poslednja godina finansiranja. Naime, vlasti su formirale komisiju koja je trebalo da napravi procenu stanja rudnika u Majdanpeku koji se na kraju ispostavio kao neprofitabilan (Simić 1982, 196).

Grafikon 5¹³

Budžet rudarstva u ukupnom budžetu Ministarstva finansija za 1852–1858 u talirima

13 AS, DS, rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 836, *Budžet prihoda i rashoda za 1856/57. godinu*; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet prihoda i rashoda za 1857/58. godinu*, br. 1166.

3.5. *Ministarstvo unutrašnjih dela*

Ovo ministarstvo je kao i ostala bilo uređeno *Ustavom iz 1838. godine* i *Zakonom o centralnoj upravi iz 1839. godine*. Međutim, za razliku od drugih imalo je najširi delokrug rada u koji su spadali karantini, zdravstvo, pošte, policija, vojska i lokalna uprava (Ljušić 2010, 92). U početnom periodu ovim poslovima upravljala su tri odeljenja, dok su se vremenom formirala i nova. Takođe, ministar je vremenom dobio i svog pomoćnika.

U periodu od 1843. do 1852. na mestu ministra se nalazio Ilija Garašanin koji je posebnu pažnju posvećivao razvoju privrede. Shodno tome, isticao je važnost izgradnje puteva i povezivanja Kneževine sa ostalim delovima Balkanskog poluostrva (Milić 1991, 370). Takođe, ustavobranitelji su uočavali potrebu za školovanjem stručnog kadra, pa su se nezavisno od prosvete iz ovog ministarstva finansirali pitomci za vojne i tehničke nauke. Važna grana unutrašnjeg uređenja je bio i poštanski saobraćaj kao i telegraf koji je prvi put bio osnovan u vreme ustavobranitelja (Jovanović 1933, 115–116).

Ovo ministarstvo se bavilo i uređenjem zdravstva u Kneževini finansirajući Državnu apoteku i okružne lekare. Takođe, vodilo je brigu o organizaciji karantina koji su prvi put osnovani još u vreme knez Miloša kada je u Turskom carstvu vladala epidemija kuge (Petrović 1897, 349–351). Odluke Ministarstva vezane za različita pitanja unutrašnje politike su sprovodili okružni načelnici koji su upravljali okruzima podeljenim na srezove. Pod njihovom kontrolom je bila i organizacija policijskog aparata čijem se uređenju poklanjala velika pažnja (Stranjaković 1932, 45). Iako je u početnom periodu došlo do zastoja u razvoju vojske i vojnog školstva, krajem 40-ih godina je pokrenuta proizvodnja artiljerijskog oružja osnivanjem Topolivnice. To je dovelo do potrebe za osnivanjem Artiljerijske škole u kojoj bi bio obrazovan oficirski kadar (Mijatović 2008, 15).

Tabela 7. Kratak pregled budžeta rashoda Ministarstva unutrašnjih dela za period 1844–1858¹⁴

	1844	1846	1847	1848	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857	1858
Rashodi						u talirima						
Ministarstvo unutrašnjih dela	136,579	298,864	293,877	240,125	287,305	294,156	319,341	343,990	393,819	485,630	653,685	753,276
Ukupni rashodi:	136,579	298,864	293,877	240,125	287,305	294,156	319,341	343,990	393,819	485,630	653,685	753,276

Tabela 8. Kratak pregled procentualne promene budžeta rashoda Ministarstva unutrašnjih dela za period 1844–1858¹⁵

	1844	1846	1847	1848	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857	1858
Rashodi						Promena u procentima u odnosu na prethodnu godinu						
Ministarstvo unutrašnjih dela	-	119%	-2%	-18%	20%	2%	9%	8%	14%	23%	35%	15%

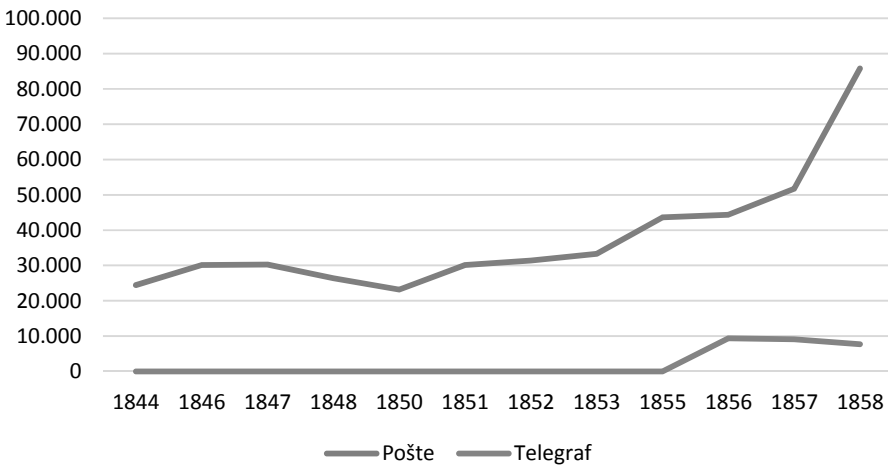
14 AS, DS, rm br. 96, 1843, br. 292, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1843/44. godinu*, br. 759; rm br. 118, 1845, br. 488, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1845/46. godinu*, br. 846; rm br. 123, 1846, br. 416, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1846/47. godinu*; rm br. 130, 1847, br. 457, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1847/48. godinu*, br. 751; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 836, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1856/57. godinu*, br. 1174; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1857/58. godinu*, br. 1165.

15 AS, DS, rm br. 96, 1843, br. 292, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1843/44. godinu*, br. 759; rm br. 118, 1845, br. 488, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1845/46. godinu*, br. 846; rm br. 123, 1846, br. 416, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1846/47. godinu*; rm br. 130, 1847, br. 457, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1847/48. godinu*, br. 751; rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 213, 1856, br. 836, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1856/57. godinu*, br. 1174; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet popočiteljstva unutrašnjih dela za 1857/58. godinu*, br. 1165.

Jedan od najvećih uspeha ustavobranitelja u domenu unutrašnjeg uređenja bila je organizacija poštanskog saobraćaja. Naime, do ovog perioda poštanske stanice su davane pod zakup privatnim licima, a od 1843. godine država je preuzela brigu o njima. Pošte su stavljene pod nadzor Ministarstva unutrašnjih dela i uspostavljen je redovan poštanski saobraćaj sa jedinstvenom tarifom (Jovanović 1933, 111–112). Pored troškova plata rukovodstva, rashode su činili i troškovi neophodni za odvijanje poštanskog saobraćaja, kao što su hrana za konje i oprema za pismonoše. Godine 1855. prvi put je uveden telegraf čiji rashodi se pojavljuju u budžetu za 1856. godinu.

Grafikon 6¹⁶

Pošta i telegraf za 1844-1858 u talirima

Iz grafikona broj 6 se uočava da su rashodi pošta imali tendenciju rasta koji je maksimum dostigao 1858. godine. Tada su rashodi povećani za 66% u odnosu na prethodnu godinu. Naime, deo ovog povećanja se duguje uspostavljanju kolske pošte (Jovanović 1933, 112).

3.6. Državni rashodi van budžeta ministarstava

Pored rashoda prikazivanih u budžetima ministarstava postojali su i rashodi koji su se odnosili na obaveze prema Turskom carstvu, na pomoć Carigradskoj patrijaršiji, kao i na kneževu civil-listu. Sve obaveze prema Turskom carstvu koje su postojale u feudalnom sistemu, *Hatišerifom od 1833. godine* su svedene na jednu novčanu godišnju sumu. Ovaj danak sultanu je iznosio 2.300.000 čaršijskih groša i

¹⁶ Videti napomenu br. 16.

prikupljan je kroz poreski sistem. Državne rashode su predstavljali i kneževi lični izdaci kome je na to ime isplaćivana godišnja suma od 85.714 talira.

Tabela 9. Državni rashodi van budžeta ministarstava za period 1850–1855¹⁷

	1850	1851	1852	1853	1855
Rashodi van budžeta ministarstava	u talirima				
Danak sultanu	106,153	106,153	106,153	106,153	106,153
Carigradska patrijaršija	409	409	409	409	409
Kneževa civil-lista	85,714	85,714	85,714	85,714	85,714
Ukupni rashodi:	192,276	192,276	192,276	192,276	192,276

Tabela 10. Komparativni pregled zbirnih budžeta rashoda ministarstava i rashoda van budžeta ministarstava za 1850–1857¹⁸

	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857
Državni rashodi	u talirima / u procentima						
Državni savet i Glavna kontrola	47,390	48,840	50,890	51,240	51,440	51,440	51,440
	4.88%	5.15%	4.70%	4.48%	4.13%	3.89%	3.29%
Ministarstvo inostranih dela	44,199	41,642	45,912	44,162	39,862	47,462	30,584
	4.55%	4.39%	4.24%	3.86%	3.20%	3.59%	1.96%
Ministarstvo prosvete	57,280	57,597	57,981	57,296	60,750	64,295	89,207
	5.90%	6.07%	5.36%	5.01%	4.88%	4.86%	5.70%
Ministarstvo pravosuda	104,764	106,759	116,456	121,522	123,894	135,894	142,708
	10.79%	11.25%	10.77%	10.63%	9.95%	10.27%	9.12%
Ministarstvo finansija	105,082	86,021	117,741	180,193	157,350	183,036	225,207
	10.83%	9.07%	10.88%	15.77%	12.63%	13.84%	14.40%
Ministarstvo unutrašnjih dela	287,305	294,156	319,341	343,990	393,819	485,630	653,685
	29.60%	31.00%	29.52%	30.10%	31.62%	36.72%	41.79%
Vojni budžet	132,347	121,487	181,202	152,260	225,995	172,984	189,384
	13.63%	12.80%	16.75%	13.32%	18.15%	13.08%	12.11%
Danak sultanu i kneževa civil-lista	192,276	192,276	192,276	192,276	192,276	181,956	181,956
	19.81%	20.27%	17.77%	16.82%	15.44%	13.76%	11.63%
Ukupni rashodi:	970,643	948,778	1,081,799	1,142,939	1,245,386	1,322,697	1,564,171

17 AS, DS, rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722.

124 18 Videti napomene br. 5, 7, 8, 11, 13, 16, 19.

3.7. Budžet prihoda

Državne budžete su pored rashoda činili i planirani prihodi. Oni su uglavnom prikazivani u poreskim grošima, ali za potrebe komparativne analize prihoda i rashoda u nastavku rada će biti iskazani u talirima. Za preračunavanje ovih prihoda do 1856. godine smo koristili tadašnji kurs po kome je jedan talir vredeo 10 poreskih groša, a u narednim godinama 12 poreskih groša.¹⁹

Tabela 11. Kratak pregled budžeta prihoda Kneževine Srbije za period 1850–1858²⁰

Ukupni prihodi Srbije u talirima								
1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
968,606	945,383	1,027,016	1,159,303	1,278,165	1,188,208	1,243,934	1,338,230	1,487,282

Tabela 12. Kratak pregled procentualne promene budžeta prihoda Kneževine Srbije za period 1850–1858²¹

Procentualna promena prihoda u odnosu na prethodnu godinu								
1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
-	-2%	9%	13%	10%	-7%	5%	8%	11%

¹⁹ Zbornik zakona i uredaba VIII, 1856, 77-79.

²⁰ AS, DS, rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet prihoda 1857/58. godinu*, br. 1166.

²¹ AS, DS, rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; rm br. 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430; rm br. 189, 1854, br. 516, *Budžet prihoda i rashoda za 1854/55. godinu*, br. 722; rm br. 201, 1855, br. 582, *Budžet prihoda i rashoda za 1855/56. godinu*, br. 1025; rm br. 234, 1857, br. 721, *Budžet prihoda 1857/58. godinu*, br. 1166.

Tabela 13. Budžet prihoda Kneževine Srbije u analitičkom obliku za period od 1850. do 1858. godine u talirima²²

	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1858
	Planirani prihodi u talirima						
Porez od 5 talira na poreska lica i imanja	737,834	742,818	767,941	850,000	862,400	874,285	934,503
Porez od Srba u Vlaškoj	8	18	-	10	-	-	-
Bečarski danak	3,681	3,160	5,097	6,000	7,751	7,700	8,833
Ciganski danak	8,327	8,188	8,303	8,000	5,480	6,137	5,583
Desetci	1,035	1,369	607	1,200	3,000	2,000	2,500
Đumruci	124,083	112,573	153,495	150,000	156,422	163,511	216,667
Karantini	7,130	7,276	7,476	7,500	10,000	10,200	7,500
Pošta	4,865	4,991	7,203	15,000	13,331	12,000	16,667
Telegraf	-	-	-	-	-	2,400	-
Državna apoteka	-	-	3,047	3,000	4,512	2,409	2,500
Državna štamparija	4,579	-	3,102	4,000	4,000	4,000	15,000
Arende i kirije	15,612	15,257	16,148	18,000	19,800	23,491	29,167
Kamate	10,715	9,783	9,517	14,400	14,400	14,400	14,000
Dobošarija	248	569	586	800	1,470	1,200	2,083
Sudski prihodi	6,137	7,389	9,836	15,000	13,400	18,000	22,634
Kancelarijski prihodi	2,618	2,790	3,148	7,000	7,209	6,200	14,052
Takse za izdate diplome	79	12	-	60	-	-	-
Trgovačke dozvole	3,367	1,657	3,025	4,000	4,013	3,000	0
Šumske takse	835	598	844	1,200	2,550	1,700	3,465
Potaša	2,885	2,499	0	2,500	2,520	-	-
Odšteta od zalutale stoke	1,670	910	1,370	2,500	2,700	2,500	4,167
Pupilarni fond		2,199	2,582	4,000	4,500	4,500	5,000
Novčani prihodi	1,108	1,188	963	1,800	1,000	1,000	1,250
Dobit od soli	-	-	-	3,333	7,750	3,300	20,000
Rudnik	-	-	-	-	-	50,000	111,045
Razni i slučajni prihodi	31,790	20,139	22,726	40,000	40,000	30,001	41,667
Ukupni prihodi:	968,606	945,383	1,027,016	1,159,303	1,188,208	1,243,934	1,478,282

4. KOMPARATIVNI PREGLED ZBIRNIH BUDŽETA PRIHODA I RASHODA

Kako smo ranije napomenuli, budžetsko pravo je pripadalo Državnom savetu prema *Ustavu iz 1838. godine*. Tada još uvek nije postojao *Zakon o budžetu* koji je donet tek 1858. godine, pa tako za sve vreme vlade ustavobranitelja nije postojao jedinstven budžet prihoda i rashoda, već je svako ministarstvo sastavljalo pojedinačne budžete i podnosilo ih Savetu. Iako je Savet bio veoma strog u odobravanju izdataka, on nije vodio računa o budžetskoj ravnoteži. Naime, on jeste pravio uporedni pregled svih prihoda i rashoda nakon što su mu bili podneti budžeti svih ministarstava, ali je odobravao i budžete sa deficitom (Jovanović 1933, 160–161).

Tabela 14. Komparativni pregled zbirnih budžeta prihoda i rashoda za 1850–1857²³

	1850	1851	1852	1853	1855	1856	1857
	u talirima						
Ukupni prihodi	968,606	945,383	1,027,016	1,159,303	1,188,208	1,243,934	1,338,230
Ukupni rashodi	970,647	949,086	1,081,808	1,148,582	1,175,391	1,305,713	1,564,787
Državni savet i Glavna kontrola	47,390	48,840	50,890	51,240	51,440	51,440	51,440
Ministarstvo inostranih dela	44,199	41,642	45,912	44,162	39,862	47,462	30,584
Ministarstvo prosvete	57,280	57,597	57,981	57,296	60,750	64,295	89,207
Ministarstvo pravosuđa	104,764	106,759	116,456	121,522	123,894	135,894	142,708
Ministarstvo finansija	105,082	86,021	117,741	180,193	157,350	183,036	225,207
Ministarstvo unutrašnjih dela	287,305	294,156	319,341	343,990	393,819	485,630	653,685
Vojni budžet	132,351	121,795	181,211	157,903	156,000	156,000	190,000
Danak sultanu i kneževa civil-lista	192,276	192,276	192,276	192,276	192,276	181,956*	181,956*
Budžetski suficit (deficit)	(2,041)	(3,703)	(54,792)	10,721	12,817	(61,779)	(226,557)

Napominjemo da iznosi danka sultanu i kneževa civil-liste nisu pronađeni u pregledanoj građa, ali smo izvršili njihovu procenu radi mogućnosti izračunavanja

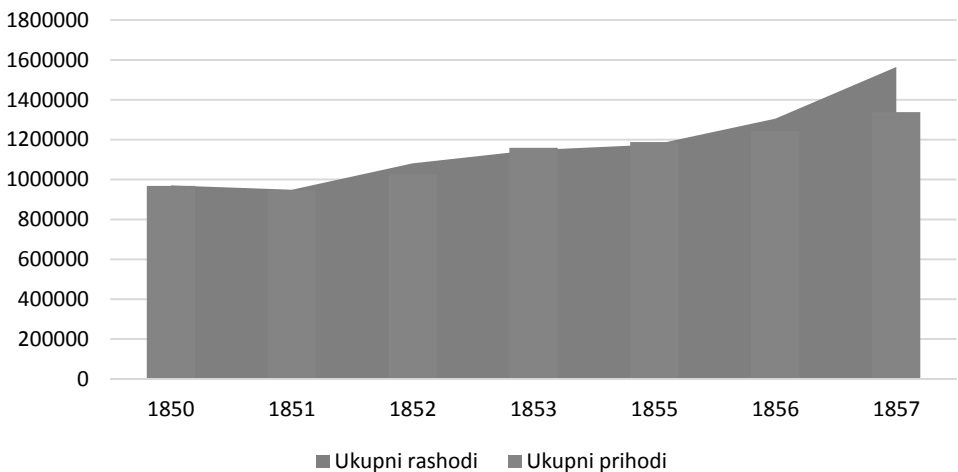
23 Videti napomene br. 5, 7, 8, 11, 13, 16, 19, 22.

planiranog suficita odnosno deficita za 1856. i 1857. godinu. Pošto su ovi izdaci bili konstantni tokom celokupnog perioda suma od 181,956 predstavlja zbir kneževе civil-liste od 85,714 talira, pomoći Carigradskoj patrijaršiji od 409 talira i danka sultanu od 2,300,000 čaršijskih groša, što je prema kursu iz 1856. i 1857. godine iznosilo 95,833 talira.*

Da se nije vodilo računa o budžetskoj ravnoteži najbolje se uočava na grafikonu broj 7 koji predstavlja uporedni pregled planiranih prihoda i rashoda.

Grafikon 7²⁴

Planirani suficit (deficit) budžeta za 1850-1857 u talirima

5. KOMPARATIVNI PREGLED OSTVARENIH PRIHODA I RASHODA

Kako smo planirane suficite odnosno deficite budžeta mogli da prikažemo samo za period od 1850. do 1857. godine, radi potpunije analize u ovom poglavlju iznećemo kratak pregled ostvarenih prihoda i rashoda za period od 1844. do 1854. godine. Ovi podaci značajni su i u smislu uporedne analize ostvarenih sa planiranim suficitima odnosno deficitima budžeta, kao i stvaranja jedne potpunije slike finansijskog stanja u vreme ustavobranitelja.

Tabela 15. Pregled ostavrenih državnih prihoda i rashoda za period od 1844–1854 u talirima²⁵

	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854
	u talirima										
Ukupni prihodi	896,126	884,156	939,803	955,581	968,156	945,383	1,020,877	1,073,284	1,107,101	1,153,682	1,152,977
Ukupni rashodi	866,838	856,586	923,235	906,217	1,037,916	982,190	1,027,411	987,985	1,104,254	1,278,402	1,261,919
Suficit (deficit) budžeta	29,287	27,571	16,568	49,364	(69,760)	(36,807)	(6,534)	85,299	2,847	(124,720)	(108,943)

²⁵ AS, ZDS, kutija 1, Bilans prihoda i rashoda praviteljstva srpskog za trinest ipo polugodišta od đurđeva 1841. do konca oktobra 1854. godine, spisak br. 5.

Tokom perioda od 1844. do 1854. godine šest godina je završeno sa budžet-skim suficitom, a pet sa deficitom. Iako je veći broj godina zaključen sa suficitom njegova ukupna suma je bila manja od ukupne sume deficita za 135,828 talira. Ovaj iznos je činio sedminu prosečnog godišnjeg prihoda. Vladavina ustavobranitelja je tokom jedne decenije dovela do rasta ukupnih prihoda po prosečnoj stopi od 2,6%, a rashoda po stopi od 4.1%, pa su 1854. godine prihodi porasli za 28.7% u odnosu na 1844. godinu, dok su rashodi povećani za 45.6%. Brža stopa rasta rashoda je dovela do velikog deficita 1854. godine koji je činio devetinu prosečnog godišnjeg prihoda.

Koliko su ostvareni prihodi i rashodi odstupali od projektovanih iznosa u budžetima možemo videti na primeru perioda od 1850. do 1853. godine.

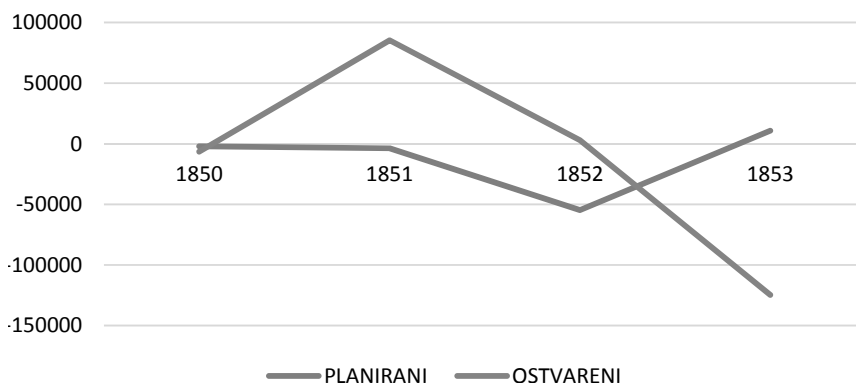
Tabela 16. Uporedni pregled planiranih i ostvarenih prihoda i rashoda za 1850–1853²⁶

	PLANIRANI			OSTVARENI		
	Prihodi	Rashodi	Suficit (deficit) budžeta	Prihodi	Rashodi	Suficit (deficit) budžeta
Godina	u talirima					
1850	968,606	970,647	(2,041)	1,020,877	1,027,411	(6,534)
1851	945,383	949,086	(3,703)	1,073,284	987,985	85,299
1852	1,027,016	1,081,808	(54,792)	1,107,101	1,104,254	2,847
1853	1,159,303	1,148,582	10,721	1,153,682	1,278,402	(124,720)

Godine 1851. je zabeleženo najveće odstupanje ostvarenih u odnosu na planirane prihode i bili su veći za 14%. Tada su najveća odstupanja zabeležena kod poreza i carina, a ostvareni su znatno veći razni i slučajni prihodi.

Odstupanja u ostvarenim prihodima i rashodima su dovela do toga da je 1851. godine planiran deficit, ali je godina zaključena sa suficitom koji je bio čak 23 puta veći od planiranog deficita. Isto tako, godine 1852. ostvaren je suficit koji je bio 19 puta veći od planiranog deficita. Međutim, 1853. godina je završena sa deficitom koji je bio oko 12 puta veći od planiranog suficita.

²⁶ AS, ZDS, kutija 1, *Bilans prihoda i rashoda praviteljstva srpskog za trinest ipo polu-godišta od đurđeva 1841. do konca oktobra 1854. godine, spisak br. 5*; DS, rm br. 143, 1849, br. 368, *Budžet prihoda i rashoda za 1849/50. godinu*, br. 748; rm br. 150, 1850, br. 464, *Budžet prihoda i rashoda za 1850/51. godinu*, br. 752; pm 156, 1851, br. 520, *Budžet prihoda i rashoda za 1851/52. godinu*, br. 892; rm br. 166, 1852, br. 620, *Budžet prihoda i rashoda za 1852/53. godinu*, br. 430.

Grafikon 8²⁷**Suficit(deficit) budžeta za 1850-1853 u talirima****6. ZAKLJUČAK**

Osnovne odlike finansijskog stanja Kneževine Srbije iz perioda ustavobranitelja možemo sumirati u nekoliko karakteristika. Prvu osobenost je predstavljao novčani sistem u kojem nije bilo srpskog novca, već su u opticaju bile 43 monete, od kojih je najviše korišćen austrijski i turski novac. Kurs novca je objavljivan svake godine, a za obračunsku jedinicu je uziman turski poreski groš koji je 1842. godine vredeo deseti deo austrijskog srebrnog talira, a 1855. godine njegov dvanaesti deo. Nakon 1856. godine usled posledica Krimskog rata došlo je do novčane krize, a cene koje su imale tendenciju rasta tokom celog perioda maksimum su dostigle 1857. godine. Drugu odliku je činila državna intervencija u privredi kao posledica robno-novčanih odnosa u početku i nedostatka privatnog kapitala. Treća karakteristika se ogledala u narušenoj budžetskoj ravnoteži koja je bila posledica politike odobravanja budžeta sa deficitom, o čijem pokriću se nije vodilo računa. Rashodi su planirani na nivou ministarstava, a Državni savet je na osnovu njih sastavljao zbirni pregled planiranih prihoda i rashoda. Iznosi rashoda su često korigovani na niže u odnosu na planirane budžete ministarstava. Prihodi su planirani na osnovu ostvarenih prihoda prethodnih godina. Tendencija rasta rashoda i nemogućnost značajnog povećanja prihoda je uticala na to da su se tokom perioda od 1844. do 1854. pet godina završile sa budžetskim deficitom. On je iznosio 135,828 talira i činio je sedminu prosečnog godišnjeg prihoda. Uvidom u budžete rashoda utvrdili smo da je najveće rashode imalo Ministarstvo unutrašnjih dela (uključujući i vojni

²⁷ Videti napomenu br. 28.

budžet) čiji je prosečan budžet za period od 1850. do 1857. godine iznosio 564,798 talira što je u proseku činilo 48% svih rashoda. Značajne stope rasta rashoda zabeležilo je Ministarstvo finansija i one su u proseku iznosile 17.6% u periodu od 1845. do 1858. godine. Ulaganja u Majdanpek koji je počeo sa radom 1849. godine su dovela do drastičnog povećanja budžeta, a sami rudni izdaci su maksimum dostigli 1858. godine, kada su se povećali za skoro šest puta i iznosili 75% ukupnog budžeta. Prosveta i pravosuđe su funkcionisali u okviru jednog ministarstva. Pravosuđe je najveći procenat svog budžeta izdvajalo za rad Vrhovnog i Apelacionog suda, kao i organizaciju sudova po okruzima. U periodu od 1844. do 1858. godine prosečna stopa rasta je iznosila 7%, a udeo izdataka za sudove 84%. Prosveta je imala manji budžet od pravosuđa i njegovo značajnije povećanje je zabeleženo tek 1857. godine kada su rashodi povećani za 39% u odnosu na prethodnu godinu. Najmanji budžet od svih ministarstava je imalo Ministarstvo inostranih dela. Za razliku od drugih, njegovi rashodi su uglavnom imali tendenciju pada. Rashode Državnog saveta i Glavne kontrole su u najvećem procentu činile plate personala. U periodu od 1850. do 1858. njihov budžet je porastao za 9% usled porasta broja činovnika. Pored rashoda Državnog saveta, Glavne kontrole i ministarstava, državne izdatke su činili i danak sultanu, pomoć Carigradskoj patrijaršiji i kneževa civil-lista.

Stopa rasta svih planiranih rashoda nije bila praćena jednakom stopom rasta svih planiranih prihoda. Ukupni prihodi su rasli po prosečnoj stopi od 6%, a rashodi po stopi od 9%, pa su 1857. godine prihodi porasli za 38% u odnosu na 1850. godinu, dok su rashodi povećani za 61%. Brža stopa rasta rashoda je dovela do veoma velikog deficita 1857. godine, koji je činio skoro šestinu godišnjeg prihoda. Porez od pet talira i carine su činili osnovni izvor prihoda u Kneževini u periodu od 1850. do 1858. godine. Njihov udeo u ukupnim приходima je u proseku iznosio 73% odnosno 13.4%. Pored poreza za redovna poreska lica, u Srbiji su postojali i porezi kao što su bećarski i ciganski danak, porez od Srba u Vlaškoj, kao i desetak. Osim poreza i carina prihodi su činili i prihodi državnih institucija, razne takse, davanje novca pod interes, arende i kirije, prihodi od rudnika i soli, kao i drugi razni i slučajni prihodi.

REFERENCE:

- Čalić, Ž., M. 2004. *Socijalna istorija Srbije 1815–1941*. Beograd: Klio.
- Inalcik, H. i D. Quataer. 1994. *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jagodić, M. 2014. „Glavna kontrola u Kneževini Srbiji: osnivanje i prvi period rada: (1843–1858).“ *Istorijski časopis* 63: 77–101.
- Jovanović, S. 1933. *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858)*. Beograd: bez izdavača.
- Katić, B. 2005. *Privreda Kneževine Srbije u vreme ustavobranitelja (1839–1858)*, doktorska disertacija. Beograd: Filozofski Fakultet.
- Collins, C., W. 1916. “Constitutional Aspects of a National Budget System.” *The Yale Law Journal* 25: 376–385.
- Lampe, J. i J. Marvin. 1982. *Balkan Economic History, 1550–1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lončarić, J. 1907. *Državni savet po Ustavu iz 1838: studija iz istorije srpske ustavnosti*. Beograd: bez izdavača.
- Ljušić, R. 2010. „Vlade Kneževine i Kraljevine Srbije (1805–1918).“ *Srpske studije* 1: 81–126.
- Mijatović, I. 2008. „Negovanje tradicije na Vojnoj Akademiji od 1850 do 1914. godine.“ *Vesnik: organ vojnih muzeja* 35: 14–23.
- Milić, D. 1991. *Ilija Garašanin i privreda Srbije*. Beograd: SANU.
- Milić, D. 1970. *Strani kapital u rudarstvu Srbije do 1918*. Beograd: Istorijski institut.
- Milić, D. 1959. *Trgovina Srbije (1815–1839)*. Beograd: Nolit.
- Milošević, S. 1902. *Spoljna trgovina Srbije od 1843. do 1875. godine*. Beograd: bez izdavača.
- Mrkobrada, L. 2016. *Cene poljoprivrednih proizvoda u vreme ustavobranitelja*, master rad. Beograd: Filozofski fakultet.
- Palare, M. 2010. *Balkanske privrede oko 1800–1914. godine*. Beograd: Službeni glasnik.
- Petrović, M. 1897. *Ustanove i finansije obnovljene Srbije do 1842. godine*. Beograd: bez izdavača.
- Popović, LJ. 1999. *Šematizam Kneževine Srbije*. Beograd: Arhiv Srbije.
- Popović, M. 2016. *Sudstvo u Kneževini Srbiji (1838–1869)*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Popović, R. 2012. *Avram Petronijević (1791–1852)*. Beograd: Freska.
- Simić, V. 1982. *Izgradnja Majdanpeka i njegovo naseljavanje (1849–1857)*. Bor: Muzej rudarstva i metalurgije „Bor“.
- Stranjaković, D. 1932. *Vlada ustavobranitelja: 1842–1853: unutrašnja i spoljna politika*. Beograd: bez izdavača.
- Theiss, E., L. 1937. “The beginnings of business budgeting.” *The Accounting Review* 12: 43–55.
- Vučo, N. 1981. *Razvoj industrije u Srbiji u 19. veku*. Beograd: SANU.

Neobjavljeni izvori:

ARHIV SRBIJE

Državni savet

Ministarstvo inostranih dela – Inostrano odeljenje

Ministarstvo prosvete i crkvenih dela – Prosvetno odeljenje

Zbirka Dragoslava Stranjakovića

Skracenicice

AS

DS

MID-I

MPs-P

ZDS

Budgets of the Principality of Serbia in the Period between 1844 and 1858

Budgeting in Serbia has existed ever since the time of Prince Miloš Obrenović, and the prince himself oversaw it. But since 1842 the State Council oversaw the budgets. The reason why these budgets weren't really budgets in today's sense of the word was the fact that the State Council didn't assemble the budgets of revenues and expenditures on their own. In fact, the ministers would assemble budgets for their ministries and then the State Council would be given a closer look at them. The minister of finances would also assemble a budget of realized revenues, based on which the budgets of planned revenues would be made. This way of assembling budgets was kept in practice until 1858 when the Budget Law was passed. This law stated that a budget should take into consideration all revenues and expenditures and take care that expenditures would not be greater than revenues. In the time of the so called Defenders of the Constitution the balance between revenues and expenditures was broken due to the fact that budgets with a deficit would be passed, without a clear plan of covering the deficit. The tendency of expenditures grows and the inability to increase revenues resulted in the fact that, in the period from 1844 to 1854 five budgets years ended with a deficit.

Key words: Principality of Serbia, Defenders of the Constitution, economy, finance, budget, revenues, expenditures.

rad prijavljen: 3. V 2018.
rad recenziran: 16. V 2018.
rad prihvaćen: 22. V 2018.